

Г Д Р

„ZEITSCHRIFT FÜR SLAWISTIK“, Berlin, 1988, Н. 3

Основна тема на разглежданата книжка е Десетият международен конгрес по славистика, проведен в София през 1988 година. Сред публикуваните материали из областта на литературознанието привлича интереса на първо място статията на д-р Добри Вичев „Повестта през Българското възрождане“.

Авторът посочва, че повестта спада към най-малко проучваните досега прозаични жанрове — дори в страни като Съветския съюз и България, в литературното развитие на които повестта е играла и продължава да играе значителна роля. Причините за това авторът вижда в неясните граници между повестта, разказа и новелата, от една страна, и между повестта и романа — от друга, както и в многообразието на типове повест, проявили се не само в хода на нейното историческо развитие, но и в границите на по-късни етапи, накратко — в липсата на категорични различителни критерии и собствени, типични жанрови структури. В немската литература, отбелязва д-р Вичев, този прозаичен жанр е непознат; понятието *повест* обикновено се превежда като *голям разказ* или *кратък роман*. Този превод изхожда от размера на изображения откъс от действителността, съобразно с който повестта се нарежда между романа и разказа като „среден“ прозаичен жанр. С това обаче още не се очертава спецификата на повестта, защото всички подобни опити — например схващането, че разказът разглежда едно събитие в човешкия живот, повестта — няколко събития, а романът — целия живот — се опровергават непрекъснато от практиката.

Цена помощ за по-прецизното разработване на жанровата специфика предлагат наблюденията върху различната интензивност, с която разказът, повестта и романът се съсредоточават върху трите основни предмета на епическия жанр — човека, обстоятелствата и взаимоотношението между човек и обстоятелства, изтъква авторът. Според разработената на тази основа теория на съветските литературовеоди Грознова и Ковальов разказът най-често е насочен към охарактеризирането на един човек, като при това изобразява само определени черти на един литературен герой и показва развитието му само в няколко епизода; романът обаче обхваща и трите основни предмета на епическото изобра-

жение, докато повестта по правило избира само един от тях за свой център — например изобразяването на един герой или разглеждането на определени обстоятелства.

Особени затруднения за жанровото определение на повестта до началото на XIX в. възникват допълнително от факта, че тя често служи за обозначаване на прозаически форми, които проявяват ясно белези на традиционни жанрове. Едва през XIX в. започва същинското профилиране на повестта като „среден“ прозаичен жанр в рамките на класическата руска литература. Но и сега тя възниква с толкова различни структури и в толкова различни размери, че днес част от тези произведения без колебание могат да се отнесат към разказа, новелата или романа, заключава д-р Вичев.

Тази неprecизна употреба на термина *повест*, както и многообразието на прозаичните форми, към които той се отнася, спадат към практиката на основателите на новобългарската проза през шестдесетте години на XIX век — Илия Блъсков, Васил Друмев и Любен Каравелов. Д-р Вичев прави интересното наблюдение, че при тях понятието *повест* се използва не толкова като обозначение на определен жанр, колкото като общо наименование за всяка „модерна“ белетристика — при тогавашното състояние на българската литература и с оглед на нейните обществени задачи това означава преди всичко „светска и насочена към актуалните съвременни проблеми проза“, в същото време обаче сигнализира за *средния* обем на творбата.

Във връзка с всички изброени особености и трудности при жанровото определение на повестта възниква въпросът за нейната типология през епохата на Възраждането, отбелязва авторът. Според доминиращите структурни елементи и според отношението към другите прозаични жанрове д-р Вичев извежда *четири* български повестови типа:

а) *Биографична повест*. Това е най-разпространеният повестов тип, основен за Българското възрождане, посочва авторът. Този тип най-добре определя националната специфика на жанра. За него особено характерно е еднолинейното действие, което обхваща преживяванията на един главен герой. Обикновено тази композиция се осъществява във фор-

мата на разказ в първо лице за изминалия живот на главния герой, и то посредством строго хронологично построена ретроспектива. Това е вариантът, използван от Каравелов през московския период на неговото творчество (1857—1867 — например „Войвода“, „Турски паша“, „Сирото семейство“ и др.). Този вариант свидетелства за здрава връзка с автобиографията на Софроний „Житие и страдания грешника Софрония“, както и с фолклора, подчертава авторът. Според него спецификата на този тип биографична повест се заключава в това, че разказаното не служи за онагледяване на един индивидуален характер или на неговото развитие, а главно цели чрез конкретен материал да покаже страданията на българския народ под чудното феодално господство. За писателя представлява интерес не героя като такъв, а обстоятелствата, които обуславят неговата тежка или дори трагична участ. Така биографията става средство за осветляването на определени социални условия, но и за поучение и мобилизиране чрез съответни реакции на героя, отбелязва д-р Вичев.

Друг вариант на биографичната повест образуват произведенията с разказвач посредник, например „Хаджи Ничо“ и „Извънреден родолюбец“ от Каравелов или „Злочеста Кръстинка“ от Блъсков. Ако при първия вариант акцентът на изобразението е сложен върху обстоятелствата, тук той пада върху взаимовръзката между героите и обстоятелствата. Този вариант на биографичната повест, посочва авторът, е предпочитано от Каравелов средство за литературна борба през букурещия период на неговото творчество (1869—1877).

б) „Романоподобна повест“. Този повестов тип може да се разглежда като един вид подобие на роман, тъй като опитите на Каравелов и Друмев да създадат романи преди 1878 година се провалят. Тук са налице по-сложна структура и по-обхватна картина на социалните противоречия и политическото положение на обществото. Появяват се повече герои, взаимодействието и конфликтите между които предоставят материал за нехронологично развитие на действието. Примери за такъв повестов тип дават творбите на Каравелов „Крива ли е бедната?“ и „Богатият сиромас“.

в) *Съдбата на действие повест*. В сравнение с произведенията на Друмев и Блъсков всъщност почти всички повести на Каравелов са бедни на действие, отбелязва д-р Вичев. Но тук става дума за крайния случай, какъвто представлява повестта „Българи от старо време“, защото в нея писателят се отказва от единната сюжетна линия и разгръща творбата си като поредица от отделни фрагменти. Тази своеобразна композиция има връзка с опитите на Каравелов по време на престоя му в Москва да постигне диференцирано изобразение на героите, при което да се обхванат не само социалните, но също националните и индивидуалните черти на героите. Според автора на статията „Българи от старо време“

е единственото прозаично произведение от Българското възраждане с пластични образи, с образи-характери, които в равна степен са типизирани и индивидуализирани.

г) *Новелистична повест*. Този повестов тип, създален от ранните произведения на Друмев и Блъсков „Нещастна фамилия“ и „Изгубена Станка“, се опира на чужди литературни образци и почти във всяко отношение представлява противоположност на Каравеловия повестов тип. Ако героите на „Българи от старо време“ са на предно място в изобразението, ядрото на новелистичната повест се образува от някаква конфликтна ситуация, предизвикана от необикновено събитие. И всичко е насочено към разрешаване на основния конфликт, който представлява и идейното съдържание на творбата. Според д-р Вичев новелистичната повест се различава от всички други повестови типове и по дистанцирано „обективния“ разказен похват. Нейното действие протича в стегната поредица от епизоди без коментари и намеса на разказвача.

Това са четирите повестови типа, които д-р Вичев установява в литературата на Българското възраждане.

В разглежданата книжка на списанието привлича вниманието и статията на д-р Барбара Байер „По въпроса за създаването на поетически жанрови форми през епохата на Българското възраждане“, в която се проучва развитието на българската поезия от края на XVIII до средата на XIX век и нейното отношение към литературните явления.

От определен интерес особено за немския читател е и статията на д-р Дитмар Ендлер „Историчност и отношение към света в българския роман“.

В книжката е поместена и информация на д-р Добри Вичев за проведения през есента на 1987 година Втори международен колоквиум „Проблеми на българската литература“. В нея се посочва, че докато Първият международен колоквиум от 1983 година е имал за тема творчеството на Иван Вазов, както и съвременния български роман, сега вниманието е било насочено към Христо Ботев и към съвременния български разказ. Читателят узнава, че в последния колоквиум са взели участие с доклади двадесет и двама гости от двадесет страни. Общо са били изнесени петдесет и пет доклада, посветени преди всичко на Ботевото творчество. Д-р Вичев отбелязва значението на въстъпителните доклади на П. Динев и Г. Димов, които са дали основната насока на колоквиума. През седемте дни на заседанието са се оформили следните тематични групи: „Ботев и неговото творчество“, „Ботев и българската литература“ и „Ботев и другите литератури, съответно рецепцията му в чужбина“. Към относително малката първа група спадат проучванията на отделни аспекти в творчеството на поета като „Опит за типология на метафората в Ботевата лирика“ (М. Младенов, Югославия), „Функция на лексикалните повторения“ (К. Попов, България) и „Функция на диалога в Ботевата

проза" (Н. Чернокожев, България), а също наблюдения върху обществено-политическото въздействие на Ботев и дейността му като журналист (Н. Сингаевски, СССР).

Според д-р Вичев по-голям отклик са намерили докладите от втората група, при която акцентът е бил поставен върху многообразието на Ботевото творчество към предхождащата го литература, както и върху отношението на отделни писатели и критици към него след 1878 г. Така К. Станева (България) разглежда Ботевата интерпретация на разпространения през Възраждането мотив за „неразбраения и страдащ революционер“, а В. Бехиньова (ЧССР) въз основа на стихотворението „Хаджи Димитър“ илюстрира творческото отношение на Ботев към мита. Оживена дискусия е предизвикал докладът на М. Цанева (България), в който се анализира противоречивото отношение на Вазов към Ботев. С интерес са били приети изложенията на К. Михайлов (България) и М. Кирова (България), в които се разглеждат отношението на Пенчо Славейков и съответно на Боян Пенев към творчеството на Ботев. Тази група от доклади е включила и изследването на А. Бенбасат (България) „Вапцаровият диалог с Ботев“.

Д-р Вичев посочва, че особено силно впечатление е направил докладът на Г. Гачев (СССР) „Особености на българския светоглед при Ботев“. За разкриване на механизмите на въздействие в лириката на Ботев особено е допринесли докладът на А. Кюсов (България) „Словесен жест и метафорика в поетиката на Ботевата поезия“. Въпросите на реториката са били засегнати в изложението на Й. Василев (България) „Ботев и реторическата традиция“. От страна на българските участници в колоквиума особено голям интерес са предизвикали докладите на Н. Георгиев „Зов и мъчание в Ботевата лирика“ и на М. Неделчев „Ботевата поезия и историческият живот на мотивите в българската лирика“. Д-р Вичев се спира върху тезата на М. Неделчев, че съществува един национален „мито-поетически текст“, който е намерил своята съвършена форма в Ботевата балада „Хаджи Димитър“.

В третата група от докладите за Ботев са намерили най-жив отзвук изследванията, които разглеждат творчеството на поета във връзка с обществено-политическото и общо-литературното развитие на Балканите. Тук д-р Вичев посочва като значими следните доклади: Л. Кирова (България) „Сатиричната проза на Ботев в контекста на южнославянските литератури“, Л. Фотиад (Румъния) „Ботев — публицист в Румъния“, а също Б. Лори (Франция) „Ботев и сатиричната проза“. Тук намират място и изследванията, които разглеждат Ботевото творчество в историко-типологически аспект, например работата на

В. Крживанек (ЧССР) „Ботевата поезия и отношението „романтизъм—реализъм“ в чешката литература“. Сред докладите, разглеждащи рецепцията на Ботев в чужбина, особен интерес е предизвикало изложението на З. Константинович (Австрия) върху отношението на немския социалдемократ Херман Вендел към Ботев през двадесетте години. А в доклада си „Текстологически проблеми при лириката на Ботев“ И. Тодоров обръща внимание върху значението на научното издаване на Ботевото творчество за интерпретацията. Последвалите оживени разисквания по тази тема са обосновавали необходимостта да се проведе през следващата година конференция, която да се занимава специално с въпроси на текстологията.

Д-р Добри Вичев разглежда и част от докладите — двадесет и един на брой, — посветени на съвременния български разказ. Сред изложенията на българските участници в колоквиума се споменава типологическото сравнение между Радичков и Виткевич, направено от К. Бахнева. Творчеството на Радичков е било предмет и на други изследвания, например „Суматоха и дисциплина в Радичковото повествование“ от С. Царева. А докладите върху разказите на Светослав Минков (В. Стефанов), на П. Вежинов (М. Василев) и на Б. Райнов (И. Димитрова) са насочили вниманието към трима други български писатели, които значително са допринесли за развитието на жанра след двадесетте и съответно петдесетте години.

Сред докладите, предлагащи обобщения върху поетиката на съвременния български разказ, е доминирал интересът към митологичното и фантастичното, както и към гротеската, отбелязва д-р Вичев. В тази връзка той споменава три доклада — на Р. Ликова и на Е. Константинова (България), както и работата на К. Юда (Полша) върху различните функции, които изпълнява гротеската в днешната българска кратка проза. Творчеството на младите български писатели е било предмет на изследванията на Л. Велева (България) и на Д. Вичев (ГДР). Накрая се отбелязват и докладите на В. Галонзка (Полша) и Д. Добрев (България), в които се прави опит да се определят нови тенденции на развитие в кратката българска проза или пък се предлагат семиотически наблюдения върху функционалността на някои художествени универсали в съвременния български разказ. Прегледът завършва с отбелязването на важните проучвания на В. Чернокожев „Проблеми на хумористичния и сатиричния разказ“ и на Н. Николов „Опит за жанрова типология“. Д-р Вичев подчертава значението на колоквиума, преминал на високо научно равнище.

Венцеслав Константинов

Един от по-значимите материали в разглежданата книжка е изследването на Лукас Трабарт от университета в Зиген „Проблеми на познанието и езика в разказа на Франц Кафка „Описание на една битка“ с оглед на съчинението на Фридрих Ницше „За истината и лъжата в извънморален смисъл“.

Авторът отбелязва, че философията на Ницше подготвя пътя за критическия анализ на езика и познанието през нашето столетие. От значение за разбирането на първия разказ на Кафка „Описание на една битка“ е преди всичко ранното произведение на Ницше „За истината и лъжата в извънморален смисъл“. Лукас Трабарт изхожда от едно твърдение на Ницше, което той схваща като своеобразен ключ към творчеството на Франц Кафка. В съчинението си „Помръкването на идолите“ Ницше казва: „Ние ликвидирахме реалния свят — кой свят ни остана? Може би илюзорният? . . . Съвсем не! Заедно с реалния свят ние ликвидирахме и илюзорния!“

Авторът посочва, че Франц Кафка е познавал и ценял поне част от творчеството на Ницше. Знае се, че в своята младост той е чел „Тъй рече Заратустра“ и „Раждането на трагедията“. Лукас Трабарт изказва предположението, че Кафка е познавал и съчинението на Ницше „За истината и лъжата в извънморален смисъл“, понеже открива определени връзки с него в разказа „Описание на една битка“.

В този разказ повествованието се води от три лица — Разказвачът, Шишкото и Богомолецът. Те олицетворяват Аз-а на писателя, докато другите персонажи символизират „външния свят“. Отук произтичат три вида комуникация: между образите на Аз-а, комуникация във външния свят и комуникация между образите на Аз-а и външния свят. Авторът отбелязва, че образите на Аз-а винаги се разбират помежду си, но това е някакво разбиране без разбирателство. Или по-точно: неуспешната според конвенционалните критерии комуникация е съпроводена от някакво подмолно разбиране. Това скрито, сякаш „гълбинно“ разбиране възниква от взаимовръзката между образите на Аз-а, които могат да се схващат като проекции, отломки или отражения на една личност. Тяхното разбиране помежду им изглежда екзистенциално обусловено, подчертава авторът. Тяхното неразбирателство може да се разглежда като тактика в битката за самоутвърждаване. Това проличава особено ясно от диалозите между персонажите в разказа, като от различието между външния и гълбинния пласт на повествованието често произлиза комично-гротескно въздействие. От перспективата на образите на Аз-а и външният свят е конструиран така, че в него не може да се осъществи истинско разбирателство. Така например според представите на Богомолецът хората проявяват механични свойства и не са в състояние да

говорят по друг начин освен с празни фрази или несвързани отломки от изречения, като: „Добър ден. . . Небето е ясно. . . Ах, войната. . .“

В съчинението си „За истината и лъжата. . .“ Ницше описва развитието на живите метафори до степен на хладни, вкостенени понятия, които се утвърждават и запазват обществено-конвенционалните истина и морал.

Аз-ът на разказвача, персонафициран от Богомолеца, се стреми да опознае езика на външния свят. Надява се, че по този начин ще разбере нещо за реалността на нещата, които са му непонятни. Така всекидневният език придобива в разказа на Кафка едва ли не митично-религиозен характер, подчертава авторът.

Но комуникацията между двете разделени сфери на вътрешния и външния свят не се осъществява, понеже образите на Аз-а не успяват да хвърлят мост над пропастта, която ги дели от външния свят. На едно място връзката между Аз-а и обществото сякаш става възможна — когато Богомолецът пожелава да свири на пиано; защото музиката е най-същностният и най-личен знак на Аз-а. Но и тук не възниква комуникация, защото обществото не проявява интерес към нея и я осуетява. Авторът отбелязва, че образите на Аз-а в разказа на Кафка не са в състояние да прекратят границите на своя вътрешен свят. При това езикът се разкрива като средство за постигане и упражняване на власт. Той може да служи като оръжие, но преди всичко като заблуда и прикритие.

В разказа на Кафка „Описание на една битка“ категориите на разума загубват своята задължителност и това отвежда към Ницше, който атакува рассъдъчните понятия и ги нарича „гробници на възгледите“. В света, конструиран в „Описание на една битка“, липсват постоянството и сигурността, които отличават разумния човек. Метафорите на пропадането, политането, реенето и неустойчивостта преминават през целия разказ, посочва Лукас Трабарт. А представителите на стабилността и сигурността — статуи, новопостроени къщи или един полайци — са показани като загубили конвенционалната си същност. Авторът смята, че дори всички понятия от Квантовия категориален апарат загубват в разказа на Кафка своята валидност. Така например установяването на количества става несигурно поради различната съдна способност на няколко лица, в случая на образите на Аз-а. По същия начин е разрушена и самоличността на персонажите, понеже тяхната екзистенция е колеблива.

В конструирания от съновидения свят на разказа „Описание на една битка“ се изказват думи, които поразяват съответните на тях предмети и процеси и така по магически начин създават една „реалност“. Тук изглежда уни-

щожена и способността да се различава между реално, възможно и невъзможно, между необходимост и случайност или между вътрешен и външен свят, посочва авторът на статията. По този начин текстът добива фантастичен, недействителен, а на някои места направо сюрреалистичен характер. Кафка играе със своите образи и тяхната познавателна способност на равнището на разсъдъчните понятия. Това се извършва чрез формите на човешкия възглед за пространство и време, които остават да съществуват както за Кафка,

така и за Ницше, който в съчинението си „За истината и лъжата...“ казва: „Цялото чудо, на което се удивляваме в природните закони, се крие единствено в математическата точност и ненакърненост на представите за време и пространство. Но тези представи ние произвеждаме в нас и чрез нас поради онази необходимост, която кара паяка да плете мрежата си“.

Венцеслав Константинов

ХОЛАНДИЯ

„NEOPHILOLOGUS“, Amsterdam, 1987, No 2

Сред по-интересните материали в рецензираната книжка се откроява изследването на Хенк Харбърс от Университета в Гронинген „Разкриване на противоречията. Ерос, рационалност и самопознание в повестта на Криста Волф „Касандра“.

Авторът отбелязва, че в някои коментари към повестта на Криста Волф „Касандра“ и свързаните с нея лекции по поезика се изтъква различие между съзнателните намерения на писателката и по-скоро несъзнателните творчески усилия. В статията се прави опит да се докаже точно обратното — че текстът на повестта разкрива и в най-малките детайли вътрешно единство; а също че не може да става и дума за разминаване между теоретично-есенцистичните постановки на Криста Волф и нейната повест. Авторът си поставя за цел да установи, че принципът на противоречивостта е характерен не само за индивидуално-психологическата проблематика на главната фигура, но че този принцип представлява скритата сърцевина на повестта и поради това тя създава впечатление за удивително художествено единство.

Своите идеи за функцията и задачите на литературата в съвременното общество Криста Волф е формулирала в много есета, интервюта и речи, посочва авторът. Според именната писателка от ГДР литературата трябва да допринася за самоосъществяването на човека. Необходимо условие за това самоосъществяване е самопознанието. А според Криста Волф модерният човек често не притежава такова самопознание. Именно литературата трябва да се бори против гладкото, необвързващо слово, с което често се живее удобно, но цената за това е, „че самите ние не се познаваме в действителност“. Литературата според Криста Волф трябва да търси по-добри алтернативи на съвместния човешки живот. При днешната екологическа и военна ситуация в света възниква за Криста Волф — в „непрекъснат вътрешен диалог“ — въпросът: „Може ли Европа, можем ли ние да бъдем спасени?“ В тази ситуация литературата трябва да търси житейска алтернатива, дори тя да е утопична. А такава алтернатива, казва Криста Волф,

е възможна само ако хората отново се научат да опознават себе си и така да постигат себе си“.

Какви качества трябва да притежава литературната проза днес, за да улесни това самопознание и това себепостигане? Този въпрос заема централно място в литературно-теоретическите разсъждения на Криста Волф, отбелязва авторът. Тя отхвърля „завършеното повествование на XIX век“ и пелдира за една рефлектираща проза, която включва в текста „мисловния и житейския процес“ на самия писател. Примери за такава проза Криста Волф открива в произведенията на Георг Бюхнер и на Ингеборг Бахман, отбелязва авторът.

Но защо писателката от ГДР отхвърля така радикално традиционното повествование? Криста Волф е на мнение, че западната традиция и особено традицията на последните столетия, а именно рационалистичната, техническа и логична мисъл е основна причина за днешната военна и екологическа кризисна ситуация. Писателката разглежда тази традиция като последица от патриархата през последните три хилядолетия, който е смазал ранната култура на матриархата. С това Криста Волф се включва в една традиция на критика на разума, която започва още от епохата на романтизма и продължава в съвременната феминистична социална критика. За Криста Волф завършеното повествование е продукт на тази рационалистична традиция. При него самопознанието става невъзможно поради едностранчивия реализъм, смята тя. Ако литературата иска да рзучупи рамките на това погрешно развитие, тя трябва да се оприе на една естетика, която не се разпада на лишени от противоречивост логически понятия. Защото една такава поезика би породила отново „отчуждението“, което литературата трябва да превъзмогне.

Всички тези идеи и проблеми представляват сърцевината на повестта, смята авторът. При това въпросът за възможността на една реална алтернатива образува рамката, която обхваща всички теми и мотиви. В последна сметка става дума за въпроса, който е централен и в книгата на Криста Волф „Няма място.

Никъде⁴, а именно: дали и как може човек да обедини неподправеното самопознание и политико-социалното си поведение, заключава Хенк Харбърс.

Криста Волф се чувствава сродна с романтичното поколение, изградило своя светоглед въз основа на резултатите от Френската революция. С този светоглед възниква и принципната противоречивост, характерна за повестта „Касандра“.

Една от основните теми на повестта е идеята за един утопичен женски свят, противопоставен на света на мъжете. Друга тема е връзката между прозрението в бъдещето и самопознанието. Като трета тема може да се определи проблематиката на Ероса. И накрая се разглежда въпросът за варварството в новата епоха и възможността за негова алтернатива. В последна сметка, посочва авторът, Криста Волф пледира за единство между духа и тя-

лото, разума и чувствата. Тя се застъпва за разгръщането на една интуиция, която не се отказва от рационалното мислене, а също за проявленията на един разум, който познава и своята противоположност — любовта. В повестта на Криста Волф не се избира една от двете страни, а се разглежда възможността за тяхното взаимодействие. Според писателката едностранчивостта на мъжкия разум води до насилие и война, но и в женската същност са заложени тъмни сили, които също могат да се разразят в прояви на насилие. Тази опасност може да се разбере и предотврати само когато човек — подобно на Касандра — познае себе си. Но точно това, посочва Криста Волф, е невъзможно без помощта на разума. Така се разкриват противоречията на човешката същност и възможностите за тяхното овладяване.

Венцеслав Константинов